

יתגדל ויתקדש שמה רבא בעלמא דיי-ברא כרעותה. וימליך
מלכותה בחיכוך וביומיוכוך ובחיי דכל-בית-ישראל בעגלא
ובזמן קריב, ואמרו אמן. יהא שמה רבא מבריך לעלם ולעלמי
עלמא. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרמם ויתנשא ויתהדר ויתעלה
ויתהלל שמה דיי-קדשא. בריך הוא לעלא (בעשיה ולעלא) מן-כל-
ברכתא ושירתא תשפתתא ונתמתא דיי-אמירן בעלמא, ואמרו אמן:
א. אומר שליח צבור בקול רם ברכו את ד' המבורך, כדי שישמעו כל העם ויענו
ברוך ד' הלי', וחזור ש"ץ ואומר ברוך ד' המבורך לעולם ועד.
ב. אם לא שמע מהש"ץ כשאומר ברכו, רק שמע מהקהל שאמרו ברוך ד' הלי',
עונה עמהם ג"כ ביהליו, אבל אם שמע מהש"ץ לבד כשעונה ביהליו, לא יענה עמו רק
יענה אמן על דבריו.

כשהש"ץ מאריך בברכו
יש נוהגין לומר זה:

ברכו את יהוה המברך:

יתברך וישתבח ויתפאר
ויתרומם ויתנשא שמו של
מלך מלכי המלכים הקדוש
ברוך הוא שהוא ראשון

ברוך יהוה המברך לעולם ועד:

והוא אחרון ומבלעדי אין אלהים: סלו ללכב בערבובת ביה שמו ועלו לפניו.
ושמו מרומם על כל ברכה ויתהלה: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:
יהי שם יהוה מבורך מעתה ועד עולם:

דף ג"ו, ע"א שבני תימן התוכחו שצ"ל חי בפתח). וכן נוסח הספרדים, כי חי
העולמים הוא שם תואר להשי"ת, כמו חי א-ל (איוב כ"ז, ב'). אבל מצאנו וישבע
בחי העולם (דניאל י"ב, ז').

יתגדל ויתקדש. על שם הכתוב ביחזקאל (ל"ח, כ"ג) והתגדלתי והתקדשתי.
ויש אומרים שצריך לומר יתגדל ויתקדש שני הדלתין בפתח, וגראה כי הנכון לומר
יתגדל ויתקדש שני הדלתין בצירי. כמו שהוא בדניאל י"א, ל"ו וישעי' י, ט"ו.
די ברא כרעותיה. לפי הפירוש המקובל חיבת כרעותיה נמשכת אל חיבת די ברא,
ולפי זה צריכה הכ' להיות רפה.

יתברך וישתבח וכו' ויתהדר. צריך לומר ויתהדר, הד' בפתח, כלשון הכתוב
(משלי כ"ה, ו') אל תתהדר.

ויתעלה. צריך לומר ויתעלה הלי' בסגול. ויש אומרים בצירי, וטעות הוא.

**בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר
וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שְׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל :**

הַמְאִיר לְאָרֶץ וְלִדְרִים עֲלֵיהֶם בְּרַחֲמִים. וּבְטוֹבוֹ מַחְדֵּשׁ בְּכָל
יוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְרָאשִׁית: מָה רַבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְהוָה. כָּלֶם בְּתַכְמֶה
עֲשִׂיתָ מְלֵאָה הָאָרֶץ קִנְיָנְךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבָדוֹ מְאֹד. הַמְשַׁבַּח
וְהַמְפָּאֵר וְהַמְתַּנְשֵׂא מִיְמֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים
רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֲנֵנו צוּר מְשַׁבְּבֵנוּ. מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ מְשַׁבֵּב בְּעַדְנוּ:
אֵל בְּרוּךְ גָּדוֹל דְּעָה. הַכִּין וּפָעַל זִהְרֵי חֲמָה. טוֹב יֵצֵר כְּבוֹד
לְשִׁמוֹ. מְאֹרֹת נִתַּן סְבִיבוֹת עֲזוֹ. פְּנוֹת צְבָאֵיו קְדוּשִׁים רוֹמְמֵי
שְׂדֵי. תְּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וְקִדְשָׁתוֹ: תִּתְפַּרֵּךְ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
עַל שִׁבַח מַעֲשֵׂי יְדִיךָ. וְעַל מְאֹרֵי אוֹר שְׁעֲשִׂיתָ יִפְאָרוּךְ סִלְהַ:

יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל. בפסוק (ישעיה מ"ה, ז')
כתוב יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע, ואנו אומרים ובורא את הכל.
כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג', ל"ח), וכוונת הכתוב באמרו בורא רע
שנתן הקב"ה בינה באדם להבחין בין טוב ובין רע.

המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. מטבע האדם שאם יצא באופן פתאומי
ממקום אפל למקום אורה יכהו עיניו ותזוק ראיתו, ואם כן אם היה בא האור
לעולם בפתאום ובפעם אחת היה זה מזיק לעין הרואה, לכן האיר לארץ ולדרים
עליה, „ברחמים" מעט מעט.

ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. כי השמש והירח וכל צבא השמים
מאירים בשלמות כמו בעת בריאתם, בלי שום שינוי.

גדול דעה. יש גורסים (ויעתר יצחק קמ"ד) גדול דעה, לפי שבהיות מלח גדול
מוקפת למלח דעה יחויב היות הד' בקמץ חטף כמו גדל חמה (משלי י"ט, י"ט),
גדל חסד (תהלים קמ"ה, ח), גדל כח (נחום א', ב'). אך בערך תפלה (סימן כ')
העלה כי צריך לומר גדול דעה בחולם.

תתברך ה' א-להינו. הרו"ה בסדורו נקד תתברך, הריש בפתח. אבל מצינו
יתברך בא-להי אמן (ישעיה ס"ה, ט"ז), הריש בצירי, ואם כן יכול להיות שגם כאן
צריכה הריש להיות בצירי.

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים ישמח שמך
 לעד מלכנו יוצר משרתים ואשר משרתיו כלם עומדים ברום
 עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלהים חיים ומלך
 עולם: כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים וכלם עשים
 באימה וביראה רצון קונם וכלם פותחים את פיהם בקדשה
 ובטהרה בשירה ובזמרה ומברכים ומשבחים ומפארים ומעריצים
 ומקדישים וממליכים:

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא:
 וכלם מקבלים עליהם על מלכות שמים זה מזה. ונותנים רשות
 זה לזה. להקדיש ליוצרים בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה
 קדשה כלם באחד עונים ואומרים ביראה:

תתברך צורנו וכו' דברי אלהים חיים ומלך עולם. ועיין בעטרת זקנים (סימן ג"ט)
 שכתב בשם מהר"ם שצריך לומר מלך עולם בלא, "ואו", כי כשאומר ומלך עולם
 נראה ח"ו כשתי רשויות.

וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה. כי בטבע השמש להשפיע אורה
 על הירח והירח מקבל אורה מהשמש באין מפגיע.

ונותנים רשות זה לזה. רשות היינו ממשלה, כמו שאמרו חז"ל ואל תתודע
 לרשות (אבות פרק א', משנה י'), וכל אחד נותן כבוד לחבירו בלא קנאה ושנאה
 במעשה בראשית.

בשפה ברורה. צריך לומר בשפה ברורה, הב' רפה, כלשון הכתוב כי אז אהפך
 אל עמים שפה ברורה (צפניה ג', ט').

בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד. יש מפרשים שתיבת קדושה מוסבת
 על תיבת ובנעימה, כלומר ובנעימה קדושה, וצריך לנקד הדי' בחולם. ויש מפרשים
 שתיבת קדושה מוסבת אל התיבות "כלם כאחד", כלומר, קדושה כולם כאחד.
 והחכם ר"ש פלעסניק בספר נווילים מן הלבנון (סימן 27) כתב כי טעות היא ביד
 המפרשים שתיבת קדושה מוסבת על התיבות כלם כאחד, כי מליצה כזו אינה
 מסגנון לשון הקודש.

קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :

וְהַאֲפָנִים וְחַיּוֹת הַקֶּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גְּדוֹל מִתּוֹשָׁאִים לְעַמַּת
שְׂרָפִים לְעַמְתָּם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים :

בְּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ :

לְאֵל בְּרוּךְ נְעִימוֹת יִתְנֶנּוּ. לְמַלְךְ אֵל חַי וְקַיִם זְמִירוֹת יֹאמְרוּ
וְתִשְׁבְּחוּת יִשְׁמְעוּ. כִּי הוּא לְבָדוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה תְּדֻשׁוֹת בְּעַל
מְלָחְמוֹת זּוֹרֵעַ צְדָקוֹת מְצַמֵּיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרָא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְּהַלּוֹת
אֲדוֹן הַנִּסְקָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוֹבוֹ בְּכָל יוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית:
בְּאֲמֹר לַעֲשֵׂה אוֹרִים גְּדוּלִים כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: אֹר חֲדָשׁ עַל צִיּוֹן
תְּאִיר וְגוֹפֶה כְּלָגוֹ מִהֲרָה לְאוּרוֹ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:
אַתָּה רַבָּה אֶהְבֵּתְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ חֲמֵלָה גְּדוּלָה וְיִתְרָה

לא-ל ברוך נעימות וכו' כי הוא לבדו פועל גבורות. יבואר עפ"י מאמרם בשבת
(דף קנ"ו, ע"א) מול שעה גורם, והיינו שיש לכוכב המשמש באותה שעה כח
לפעול בעולם, וכוכב מאדים פועל על האדם שיהיה שופך דמים ומוזה באות
מלחמות, וכן השמש גותן כח בתבואות, כמ"ש (דברים ל"ג, י"ד) וממגד תבואות
שמש, אבל באמת ה' הוא הטותן כח לכוכבים ושיפעלו פעולתם, לכן אומרים כי הוא
לבדו פועל גבורות ואין אחר מסייע לו, וכן הוא לבדו בעל מלחמות.

ברוך אתה ה' יוצר המאורות. יען המאורות פועלים לטובת האדם אנו מברכים
יוצר המאורות.

אהבה רבה וכו' חמלה גדולה ויתרה חמלת אלינו. ההבדל בין רחמים וחמלה הוא,
שמלת רחמים פירושה להציל הסובל מצרה, אבל חמלה פירושה למלט הנשחת
מהשחתה, כמו שנאמר (שמות ב', ו') ותחמל עליו ותאמר מילדי הערבים זה, וכן
בלע ה' ולא חמל (איכה ב', ב'), וכן אשר חמל העם (שמואל א' ט"ו, ט"ו), פירוש
להצילם מהשחתה. לכן אומרים חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו, פירוש לבל
נאבד חלילה.

תמלך עלינו: אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו: אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן קולנו להקבין ולהשקיל לשמע לקמד וללמד לשמר ולעשות ולקיים את-פל-דברי תלמוד תורתך באהבה: והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיה ויחד לבנו לאהבה וליראה שמך ולא גבוש לעולם ועד: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו נגילה ונשמחה בישועתך: והביאנו לשלום מארבע פנות הארץ ותוליכנו קוממיות לארצנו: כי אל פועל ישועות אתה וכוונתך מכל-עם ולשון וקרבנותנו לשמך הגדול סלה באמת. להודות לך וליחזקה באהבה: ברוך אתה יהוה, הבורר בעמו ישראל באהבה:

בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו וכוונתך לכאורה יש לשאול, אם אבותינו בטחו בה, מה אנו שנבקש גמול על זה? ונראה עפ"י מה דאיתא במסכת שבת (פ"ח, ע"א) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת, לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה, ואחד כנגד נשמע. כי בזאת הראו ישראל חוזק אמונתם בה' יתברך. ולא כעבדי בשר ודם הרוצים לשמוע פקודת האדון למען ידעו אם אפשר בידם לקיים, טרם יאמרו שיצייתו לדבריו. לכן אומרים, בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים כן תחננו ותלמדנו, כלומר כן גם אנו בטוחים בך ואף אנו בבחינת נעשה ונשמע.

כן תחננו ותלמדנו. אין למלת "כן" מקום אחר בעבור (הרר"א צוויפל, בספר מינים ועוגב). והרב רייפמאן (הובא בספר ערך תפלה פ"א כ"ה) הגיה תחת "כן" "חן", כלומר חן תחננו, כמו חן אום לשמך מקוה (עוי' בדבור הקודם).

אבינו האב הרחמן המרחם. כפל הלשון "הרחמן המרחם". כי יש אב אשר בטבעו הוא רחמן וטוב לב, אבל על בני ביתו הוא מטיל אימה. וישנו אב אשר מנהיג בני ביתו במקל נועם ואינם שומעים ממנו קול רוגז, ולאחרים הוא קשה. לכן אומרים, אבינו האב הרחמן המרחם, כי השי"ת הוא גם אב רחמן וגם מרחם ומתנהג במדת הרחמים, ולכן רחם עלינו, ונהג עמנו במדת הרחמים.

הקורא קריאת שמע ביחיד אומר : אל מלך נאמן :

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד :

בלחש ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

וְאַהֲבַתְּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל-לִבְבְּךָ וּבְכָל-נַפְשְׁךָ
 וּבְכָל-מְאֹדְךָ : וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם
 עִלְ-לִבְבְּךָ : וְשָׁנַנְתָּם לְבָנֶיךָ וּדְבַרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ
 וּבְלִקְחֶיךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ : וְקִשְׁרַתָּם לְאוֹת עַל-יָדְךָ
 וְהָיוּ לְטֹטַפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ : וְכִתְבָתָם עַל-מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ :

וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך. המפרשים נדחקו לפרש מלת טוטפות, ויש מי שפירש (האבן עזרא שם בשם המכחשים) שהוא מלשון דבור, כמו והטף אל דרום (יחזקאל כ"א, ב'), ולפי פירוש זה כוונת הפסוק והיה לזכרון בין עיניך, שהרואה אותם יזכור את ה' וידבר בו, והראב"ע דחה דבריהם, ע"ש. ובתוס' מנחות (ל"ד, ע"ב ד"ה לטוטפת) כתבו דהראש אצל המצח גקרא טוטפת כמו טוטפת וסרביטים דפרק במה אשה (נ"ו, ע"א) דהיינו כלילא שמקפת כל המצח. וכוונתם שלכן נקראים תפילין "טוטפת" משום שהם מונחים על הטוטפת. אבל הערוך כתב דתכשיט זה נקרא טוטפת על שם שמונח במקום התפילין שנקראים טוטפת, והוא שם מושאל מלשון הטוטפת הכתובה בחורה. ובתוס' מנחות (שם) כתבו עוד פירוש למלת טוטפת שהוא על שם שהם בראש בין העינים, לשון הבטה כמו (מגילה דף י"ד, ע"ב) שפיל ואזיל בר אוזא ועינוהי מטייפין. ודומה לזה פירש רש"י בבמדבר (א, ל"ח) שציצית הוא על שם וראיתם אותו, כמו (שיר השירים ב, ט') מציץ מן החרכים, כי הציצית נקראת חותם, כדאיתא במנחות (מ"ג, ע"ב) גדול ענשו של לבן יותר מענשו של תכלת, משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד מהם אמר הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב וכו'. וכתבו בתוס' (שם, ד"ה חותם של טיט) וז"ל : מה שמדמה חותם של טיט לציצית שכן עושין לעבדים. והציצית מעיד על ישראל שהם עבדי הקב"ה, כדאיתא פרק במה אשה (שבת דף נ"ו, ע"ב) כבלא דעבדא תנו, עכ"ל. כי מדרך האדון שנותן חותם אשר רשום עליו שם האדון על צוארו של העבד או על כסותו כדי שיזכור העבד מה שצוהו אדוניו. ולכן צוה הש"ת

וְהָיָה אִם־שָׁמַעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה
אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל־לִבְבְּכֶם

לעשות חותמו על בגדיהם כדי שעל ידי שיראו אותו יזכרו את כח מצות ה'. ונקרא חותם זה יציית מלשון ראייה. וזה גם ענין התפילין. בצלם אלקים ברא אותו (בראשית א', כ"ז) וצוה שהכהן הגדול אשר לרום ערכו זכה להיות משרת למלך הכבוד, ואינו עוסק בעובדין דחול כלל, רק במשמרת הקודש, ינתן חותם המלך — ציץ של זהב ועליו פתוחי חותם "קדש לה" — על מצחו אשר שם משכן השכל למען הזכירו כי משועבד הוא לעבדות ה'. ויזען ושרוב בני אדם אינם עוסקים רק בעבודת השם, אלא גם בעניני העולם, לא ינתן על מצחם חותם ששם המלך כתוב עליו בפירושו, אלא חותם שיוזכירם את שם אדונם, וחוחם זה הוא התפילין הנקרא פאר וטוטפת, והוא דוגמת הציץ של הכהן הגדול. וצריך למשמש בהם בכל שעה ושעה לבל יסית דעתו מהם. ועל ידי שיראה את התפילין יזכור כי משועבד הוא לעבודת ה'. ולכן נאמר וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך.

לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם. במסכת תענית (ב', ע"א) איתא: לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב? הוי אומר זו תפלה. הרב מעקלנבורג בסדורו עיון תפלה (בהקדמה לסדור, בהגהה) הביא בשם בעל שושן סודות איך יוגדר עיון והשכלה שבלב בלשון עבודה, שענינו פעולה מעשית, והתפלא על דקדוק הלשון הזה. מכל מקום הביא ראייה מאחי יוסף שקראו עצמם עבדים אף שלא עשו שום פעולה מעשית ליוסף, וגם ביאורו קשה להבין, כי כן הוא דרך כבוד לומר להמושל, שכולם נקראים עבדיו ומחוייבים לשמוע בקולו, כמו שאמרו לרחבעם (מלכים-א' י"ב, ז') אם היום תהיה עבד לעם הזה, ובלי ספק אין חפצם לומר שהוא יעבוד אותם בפעולה מעשית, והוא רק מה ששומע לקולם בזה נעשה עבד לעם. ונבאר בזה מה דאיתא בבבא בתרא (דף י', ע"א): בזמן שעושיין רצונו של מקום קרויין בנים ובזמן שאין עושיין רצונו של מקום קרויים עבדים. הלא משה רבינו ע"ה נקרא (דברים ל"ד, ה') עבד ה', וכן (במדבר י"ד, כ"ד) ועבדי כלב. והמה הלא עשו רצונו של מקום. ובמסכת ברכות (ל"ד, ע"ב) איתא: מעשה בר' חנינא בן דוסא וכו' אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך? אמר לה: לא, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך. א"כ הלא מעלה גדולה להיות נקרא עבד ה' ואיך אפשר לומר: בזמן שאין עושיין רצונו של מקום קרויין עבדים? רק הנראה, כי מדרך הבן שאינו צריך להיות נכנע לאביו רק מחוייב לשמוע בקולו ולכבדו, כדי לקיים מצות כבוד אב. לא כן העבד אשר הוא מחוייב להכניע עצמו לפני אדונו

וּבְכָרֵי-נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מִמַּטֵּר-אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ
וְאִסְפַּת דְּגָנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב פִּשְׁדָּךְ לַבְהֵמָה

ומחויב להכיר אדנותו. לכן אמרו: בזמן שעושיין רצונו של מקום אתם קרויים בנים. אבל בזמן שאין אתם עושיין רצונו של מקום אתם נקראים עבדים ומחוייבים להכניע עצמכם לפני ה'. ויען שמושה רבינו ע"ה היה עניו מכל אדם חשב עצמו שהוא רק בגדר עבד, ולכן נקרא משה "עבד ה'" שהיה מכניע עצמו תמיד נגד השי"ת כמו עבד. וכן כלב. והנה בעבודה יש שני מינים: יש עבודה שהיא בידים חרוצות, וישנה עבודה שהיא במחשבה ובלב, היינו שמהרהר לעשות טובות ומכניע עצמו לאביו שבשמים, והיודע מחשבות בוחן מה שבלבו. ועבודה כזאת נקראת תפלה. שענין תפלה הוא שמכוון לבו לאביו שבשמים ומבקש דרכיו, כמו שנאמר (שמואל-א' א', י"ב-י"ג) והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה' ועלי שומר את פיה וחנוה היא מדברת על לבה. ולפי"ז נראה כי עבודה כזו היא תפלה.

ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. כתב רש"י (דברים י"א, י"ג): והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך? אלא אוהרה ליחיד, אוהרה לצבור, ע"כ. יש לשאול, למה הוצרך הכתוב לפרט אוהרה מיוחדת לצבור? ונראה לפי מה שכתב הכוזרי (מאמר שלישי, פרק י"ט) זו"ל: אבל היתרון לקהל מכמה פנים. מהם כי הקהל אינם מתפללים במה שיש הפסד ליחיד, והיחיד אפשר שיתפלל במה שיש בו הפסד ליחידים אחרים, עכ"ל. כי היחיד הוא בכלל הצבור כמו שאבר אחד הוא בכלל הגוף. ודבר ברור ומפורסם הוא כי כל המעשים הטובים והתפלות הנעשים בצבור המה גדולים ונערכים בעיני השי"ת יותר מהתפלות והבקשות ביחיד, שהרי עליהם נאמר (איוב ל"ו, ה') הן א-ל-ל כביר ולא ימאס (כדאיתא בברכות ח', ע"א), וגדול כח הצבור מכל היחיד כמו שמצינו ביונה הנביא שאמר לו ה' (יונה ד', י"א) "ואני לא אחוס על גיונה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם". וכן איתא במסכת ברכות (ח', ע"א) מאי דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון, אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. וחז"ל אמרו (תענית ב', ע"א): לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם, איוו היא עבודה שהיא בלב הוא אומר זו תפלה. לכן נאמר "בכל לבבכם ובכל נפשכם", אוהרה מיוחדת לצבור, כי אינה דומה תפלת הרבים לתפלת היחיד, כמו שנתבאר לעיל.

ונתתי מטרי ארצכם בעתו ופז. תימא, למה הזכיר הכתוב בשכר על עבודה שבלב, רק נתינת המטר שהיא הצלחה בנכסים החומריים ולא הזכיר גם ברכות אחרות? ונראה כי ההבדל בין המתפלל ביחידות לבין המתפלל בצבור הוא זה, שהמתפלל ביחידות יכול להתפלל בכל עת שירצה, רק בתנאי שלא יאחר זמן התפלה. אבל

וְאֶכְלֶת וְשָׂבַעַת: הַשְּׁמֵרוּ לָכֶם פְּנֵי־יַפְתָּה לְבַבְכֶם וּסְרֹתֶם
 וְעַבְדְּתֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה
 בְּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן
 אֶת־יְבוּלָהּ וְאֶבְדְּתֶם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה
 נָתַן לָכֶם: וְשָׁמַתֶם אֶת־דְּבָרֵי אֱלֹהַ עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשֵׁכֶם
 וְקִשְׁרֹתֶם אֹתָם לְאוֹת עַל־יְרֵכֶם וְהָיוּ לְמוֹטֶפֶת בֵּין עֵינֵיכֶם:
 וְלִמְדַתֶם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ
 וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְךָ וּבְקוּמְךָ: וּכְתַבְתֶּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתְךָ
 וּבְשַׁעְרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וְיָמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
 נִשְׁבַּע יְהוָה לְאַבְתִּיכֶם לֵאמֹר לָהֶם כִּי־יָמֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

המתפלל בצבור אינו יכול להתפלל אלא בזמן שבו קבעו הצבור להתפלל ולשם
 כך צריך לבטל מלאכתו או עסקיו. לכן נאמר ונתחתי מטר ארצכם בעתו, כי בשכר
 זה יצליח בנכסיו ולא יפסיד על ידי ביטול מלאכתו מאומה.

ולמדתם אתם את בניכם לדבר כס בשבתך בביתך בדרך ובשכבך ובקומך.
 מדרך האב להרגיל את בנו בדרך התורה, כמו שנאמר (משלי כ"ב, ו') חנוך לגער
 על פי דרכו. אבל כאשר יגדל הבן, כל זמן שהוא עם אביו ועין אביו עליו ילך
 בדרכו, אבל כאשר אין אביו רואה אותו יעשה מה שלבו תפק. לכן אמרה תורה
 שילמד האב את בנו לדבר כס, בשבתך בביתך — בזמן שיחא ברשות עצמו.
 ובליכתך בדרך — אף במקום שאין מכירים אותו. ובשכבך — אף בחדרי משכבו.
 ובקומך — שגם כאשר יקום לא יסור מתורת ה', וכאשר יחנך האב את בנו כך
 אזי ירבו ימיכם וימי בניכם.

כימי השמים על הארץ. יש אומרים שהפירוש של כימי השמים על הארץ הוא
 כמו כימי השמים עם הארץ. אבל הנראה כפי מה שפירש החתם סופר על הפסוק
 (דברים כ"ח, י"א) והותירך ה' לטובה בפרי בטנך עפ"י דברי הרמב"ם שכתב
 לבנו: אשרי אדם שחתם ימיו במהרה. שלכל אדם קצבה מה הוא צריך לחקן
 בתורה ובמצוות, ומי שגמר הקצבה ההיא השלים ימיו. אמנם כל זה אם הוא
 לעצמו, אבל אם יש לו בנים או אחרים הפועל עליהם להטיבם, או אין קצבה לזה.
 ועל זה אמר והותירך ה', שיתן לך מותרות חיים לטובה, בפרי בטנך, כדי שתוכל
 לפעול עליהם. ויש מבארים (צפון ברוד) לרמוז על הזקנה, כי הזקן אין תשוקתו

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לַיהוָה צִיצִית עַל־כַּנְּפֵי בְּגָדֵיהֶם לְדֹרֹתָם
 וְנָתַנּוּ עַל־צִיצִית הַכַּנָּף פֶּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית
 וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
 וְלֹא־תָתְּוֹרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים
 אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי וְהָיִיתֶם
 קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהָיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: אָמֵן.
 והשיך חומר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אָמֵן.

אָמֵן וַיִּצִיב וַנְּכוֹן וַיִּמַּץ וַיִּשָּׂר וַנְּאָמֵן וְאֶהוֹב וְתִכְיֵב וְנִחְמַד וְנִשְׁעִים וְנִזְכָּר
 וְאֶדִיר וְמִתְקֵן וְמִקְבֵּל וְטוֹב וְיִסָּף הַדְּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם נָעַד:
 אָמֵן אֱלֹהֵי עוֹלָם מִלְּפָנֶי צוּר יַעֲקֹב מִגֵּן יִשְׁעָנוּ: לְדוֹר נְדוּר הוּא
 קָיָם וְשָׁמוּ קָיָם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ נְאֻמּוֹנְתוֹ לְעַד קִימָת: וְדַבְּרִי
 תִּיִם וְקִימִים נְאֻמָּנִים וְנִחְמַדִּים לְעַד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ
 וְעָלֵינוּ עַל בְּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זָרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדְּךָ:
 עַל הַרְאֻשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דְּבָר טוֹב וְקָיָם לְעוֹלָם נָעַד:
 אָמֵן וְאֻמּוֹנָה חֵק וְלֹא יַעֲבוֹר: אָמֵן שְׁאֵמָה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מִלְּפָנֶי מִלְּךָ אֲבוֹתֵינוּ גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֲלֵי אֲבוֹתֵינוּ יוֹצְרֵנוּ
 צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ פּוֹדֵנוּ וּמְצִילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמָךְ. אֵין אֱלֹהִים זוֹלָתְךָ:
 עֲזַרְתָּ אֲבוֹתֵינוּ אִתָּהּ הוּא מֵעוֹלָם, מִגֵּן וּמוֹשִׁיעַ לְבָנֶיךָ
 אֶחָדֵיךָ בְּכָל דוֹר נְדוּר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשִׁבֶךָ, וּמְשַׁפְּטֶיךָ וְצַדִּיקְךָ

לְקוֹל שְׂרִים וְשֵׁרוֹת, חִפְצוֹ לְהִתְעַנֵּג רַק בְּאַלְקִים, וַיִּתְעַנֵּג בְּפָרִי בִטְנוֹ בְּבוֹאֵם אֵלָיו
 מִדֵּי חוֹדֶשׁ בְּחִדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבַּת בְּשַׁבְּתוֹ. וְזֶהוּ וְהוֹתִירְךָ ה' לְטוֹבָה בְּפָרִי בִטְנֶךָ, שְׂכַל
 הַנֶּאֱחָז תְּהִיָּה רַק מִפְּרִי בִטְנוֹ. וְתִעֲנוּג כֹּזֵה הוּא מֵעֵין הָעוֹלָם הַבֵּא. וְזֶהוּ וּלְמַדְתָּם
 אוֹתָם אֵת בְּנִיכֶם לְדַבֵּר בָּם וְכוּ' לְמַעַן יִרְבוּ יְמֵיכֶם וַיְמֵי בְנֵיכֶם וְכוּ' כִימֵי הַשָּׁמַיִם עַל
 הָאָרֶץ. וְהֵינּוּ שִׁירְבוּ יְמֵיכֶם וַיְמֵי בְנֵיכֶם וְע"י זֶה יִהְיֶה כִימֵי הַשָּׁמַיִם, כְּלוֹמֵר יְמֵי
 הָעוֹנֵג הַרוֹחָנִי שֶׁהֵם בּוֹמֵן שְׂאֵדִם בְּשָׁמַיִם יִחִיו לְאוֹתוֹ שִׁינּוּכָה, עַל הָאָרֶץ.
 אָמֵן וַיִּצִיב. בְּרִכּוֹת י"ב ע"א, י"ג ע"א וְתַמִּיד פֶּרֶק ה' מִשְׁנֵה א'.